

На основе проведенного эмпирического исследования можно заключить, что такие личностные качества, как агрессия, враждебность и перфекционизм снижают уровень продуктивности совладающего поведения. В свою очередь, использование неадаптивных копинг-стратегий приводит к увеличению стресса и негативным социальным последствиям, повышая тем самым агрессию и враждебность, которые выступают предикторами соматических нарушений. Следовательно, формирование навыков эффективного стресс преодолещающего поведения является важным направлением профилактики психосоматических расстройств у молодых людей.

Список использованных источников

1. Бодров В.А. *Психологический стресс: развитие и преодоление*. М.: ПЕРСЭ, 2006. 528 с.
2. Бутома Б.Г. *Варианты проявления агрессивного поведения при некоторых соматических и психических заболеваниях (обзор)*. Журнал Невропатологии и психиатрии им. С.С. Корсакова. 1992. № 2. С. 122-126.
3. Винокур В.А. *Психологические факторы развития психосоматических заболеваний. Психодиагностика и психокоррекция. Руководство для врачей и психологов*. СПб.: Питер, 2008. 384 с.
4. Гаранян Н.Г. *Перфекционизм и враждебность как личностные факторы депрессивных и тревожных расстройств: автореф. ...дис. докт. психол. наук: 19.00.04*. М., 2010. 42с.
5. Ениколопов С. Н. *Враждебность в клинической и криминальной психологии*. Национальный психологический журнал. 2007. № 1 (2) сентябрь. С. 32–39.
6. Москова М. В. *Личностные факторы эмоциональной дезадаптации студентов: автореф. ... дис. канд. психол. наук: 19.00.13*. Москва, 2008. 34 с.
7. Сорокин Л.А., Максименко К.Н. *Стратегии совладания со стрессом в формировании риска неблагоприятного течения ишемической болезни сердца у женщин*. Клиническая и медицинская психология: исследования, обучение, практика: электрон. науч. журн. 2014. № 3 (5). С. 11 [Электронный ресурс]. URL: <http://medpsy.ru/climp> (дата обращения: 12.02.19).
8. Трифонова, Е.А. *Стратегии совладания со стрессом и соматическое здоровье человека: теоретические подходы и эмпирические исследования*. Известия РГПУ им. А.И. Герцена. 2012. № 145. С. 96-108.
9. Цыганкова П.В. *Перфекционный стиль личности пациентов с нарушением адаптации и суицидальным поведением: автореф. ...дис. канд. психол. наук: 19.00.04*. М., 2012. 32с.

УДК 159.9.316.624

Шиделко А. В.

доцент кафедры психології, канд. соц. наук, доцент,
Львівський державний університет внутрішніх справ
Львів, Україна

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИДІВ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

Анотація. Висвітлено проблему девіантної поведінки в Україні. Представлено перелік сучасних українських наукових розвідок із питань профілактики, специфіки, психологічних особливостей девіантної поведінки. Розкрито розуміння дефініції девіантна поведінка. Виокремлено й охарактеризовано види девіантної поведінки.

Ключові слова: девіація, девіантна поведінка, види девіантної поведінки.

A. Shydelko

*Assistant Professor of Psychology Department, PhD in Sociology, Associate Professor
Lviv State University of Internal Affairs
Lviv, Ukraine*

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF DEVIANT BEHAVIOR TYPES

***Abstract.** The problem of deviant behavior in Ukraine is highlighted. The list of modern Ukrainian scientific researches on the issues of prevention, specificity, psychological peculiarities of deviant behavior is presented. The understanding of the definition of deviant behavior is revealed. The types of deviant behavior are singled out and characterized.*

***Key words:** deviation, deviant behavior, types of deviant behavior*

В Україні проблема девіантної поведінки неповнолітніх набуває особливого значення й своєрідної гостроти та вимагає все більшої уваги з боку сім'ї, школи, церкви, держави. Оскільки підростаюча молодь формується у складних трансформаційних, політичних і соціокультурних умовах, серед яких детермінуючими чинниками появи девіацій у середовищі неповнолітніх стають низький рівень життя, безробіття, криза сім'ї, євро-сирітство, люмпенізація різних прошарків населення, девальвація духовних цінностей, соціальний паразитизм, інфантильність, байдужість до чужої біди тощо. Тому звернення до окресленої проблеми вважаємо актуальним і на часі.

Потреби переведення означеної проблеми з теоретичної у практичну площину спонукають сучасних українських вчених до нових науково-теоретичних, методологічних і практичних пошуків. Розробці психологічних, соціологічних, педагогічних аспектів девіантної поведінки приділили увагу у своїх дослідженнях: Апетик Н. М. «Моральна саморегуляція як умова попередження девіантної поведінки підлітків» (педагогічна та вікова психологія, 2001), Кучерявенко Л. В. «Детермінація і специфіка девіантної поведінки в умовах промислового регіону (на прикладі Криворізького регіону)» (спеціальні та галузеві соціології, 2008), Каневський В. І. «Психологічні особливості парасуїцидальної поведінки особистості» (загальна психологія та історія психології, 2011), Афанасьєва В. В. «Соціально-педагогічна профілактика девіантної поведінки підлітків у діяльності загальноосвітньої школи» (соціальна педагогіка, 2011), Лазаренко О. О. «Профілактика девіантної поведінки підлітків у діяльності органів внутрішніх справ» (соціальна педагогіка, 2012), Яремчук В. В. «Соціальне сирітство як психологічний чинник девіантної поведінки підлітків» (соціальна психологія, психологія соціальної роботи, 2013), Рябчич Я. Є. «Соціально-психологічні чинники пресуїцидальної поведінки підлітків» (соціальна психологія, психологія соціальної роботи, 2013), Волощенко М. О. «Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до профілактично-корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки» (теорія і методика професійної освіти, 2016), Самойлов А. М.

«Профілактика девіантної поведінки підлітків у соціально-виховному середовищі загальноосвітньої школи» (теорія та методика виховання, 2017) та ін.

Мета статі – виокремити психологічні характеристики окремих видів девіантної поведінки.

Девіантна поведінка – це поведінка, що суперечить загальноприйнятим у певному суспільстві нормам і правилам, аксіологічним постулатам у реальному часі. Тобто така поведінка має у собі певні відхилення від моделей, що є загальновизнаними соціумом. До різновидів девіантної поведінки відносять: конфліктну, делінквентну, адактивну, дезадаптовану, аморальну, асоціальну, неадекватну, аутодеструктивну, акцентуйовану, агресивну, аномальну та кримінальну. Розглянемо характеристики окремих із перелічених видів.

Дослідники, відхилення у поведінці виділили в окремі групи. Це:

1) реактивно обумовлені (втеча, суїцидальна поведінка), детерміновані психотравмуючими подіями;

2) відхилення, пов'язані із низьким рівнем розвитку моральних якостей особистості (різного роду адикції, делінквентна поведінка), детерміновані деструкціями у вихованні;

3) відхилення, які виникають внаслідок патологічних потягів (схильність до садизму, неконтрольованої агресії та ін.), детерміновані фізіологічними і біологічними причинами.

Водночас існує думка, що деструктивні методи у вихованні дітей дошкільного віку, виховання не у колі родини – у закладах закритого типу та ін., в подальшому можуть виступати, як механізми появи і прояву девіантної поведінки. В основі розвитку аномально-особистісних новоутворень має місце певна модель поведінки, яка пропагувалася в несприятливому мікросоціумі, виявлялася як взірець поведінки для якої характерні аморальні особливості.

Вчені ще у 70-х рр. минулого століття, А. Амбрумова, Л. Жезлова, виділили чотири види девіантної поведінки. Поділ девіантної поведінки на групи опираються на соціально-психологічних критеріях. Це: антидисциплінарна; антисоціальна; делінквентна (дослідники до делінквентної відносять лише злочинну поведінку); аутоагресивна [1].

В. Кудрявцев висвітлив класифікацію девіантної поведінки з іншого боку. Основою його розподілу девіантної поведінки на групи лежить ознака цільової спрямованості і мотиви її порушення. Відхилення автор трактує, як відхилення від соціальних норм детерміновані мотивами злості, помсти, ненависті, корисливої й агресивної орієнтації [3].

Цей тип порушення пов'язаний із психологічними аспектами відчуження від соціуму і колективу. До відчуження від соціуму і колективу вчені відносять,

адикції: вживання спиртних напоїв, наркотичних речовин та ін., суїциди, тому що окреслені форми девіацій є формою відходу від активного життя тощо.

В. Ковальов [2] у процесі наукового дослідження щодо відхилень у поведінці виділив наступні види:

- 1) соціально-психологічний (антидисциплінарна, антисоціальна, протиправна поведінка);
- 2) клініко-психопатологічний (непатологічні і патологічні форми порушень поведінки);
- 3) особистісно-динамічний (реакції, стан).

Як зазначав А. Личко [4], класифікувати відхилення в поведінці, зокрема в підлітковому віці, необхідно в декількох напрямках:

- 1) за формою виявлення (делінквентна поведінка, догляд у родині, раннє вживання алкоголю, девіації на сексуальному ґрунті, суїциди);
- 2) по відношенню мотивації, яка лежить в їх основі (біологічні та соціо-психологічні основи). А. Личко водночас прописав основні види акцентуацій характеру підлітків і відповідні їм форми девіантної поведінки.

На думку Р. Мертона, детермінантами девіантної поведінки є невідповідність між метою суспільства та доступними, правильними засобами досягнення цих цілей. Більшість людей не тільки визнають, але і підтримують норми, які існують у соціумі. Тому намагаються досягати цілей і поставлених завдань керуючись легальними, нормативними цінностями. Існує як позитивна, так і негативна девіації. Було відзначено, що зростання числа проявів девіацій серед населення збільшується в кризові моменти розвитку соціуму. Р. Мертон позначив такі види девіантної поведінки [5]:

- 1) конформізм – це коли людина проявляє і повністю приймає норми, цілі соціуму, а також методи їх досягнення;
- 2) інноваційна поведінка – це коли індивід виявляє і повністю приймає норми, цілі соціуму, але при цьому реалізовує своїми нетрадиційними методами;
- 3) ритуалізм – це коли індивід повністю не визнає норми, цінності соціуму, але при цьому намагається жити відповідно до цих норм;
- 4) ескейпізм – це коли індивід намагається піти від соціальної дійсності, тобто індивід не визнає цілей і методів їх досягнень, які прийняті в соціумі;
- 5) бунт, заколот – особистість не приймає прийняті соціумом норми і цінності і намагається їм протидіяти і створити нові.

Висвітливо інший погляд на класифікацію видів девіантної поведінки. В основі класифікації розглядається спосіб взаємодії з реальним світом і порушення тих чи інших норм соціуму:

- 1) антисоціальна поведінка, яка суперечить соціальним і правовим приписам. Цей вид поведінки призводить до безладу в соціумі і порушує норми

життєдіяльності людей. Суть такої поведінки полягає в тому, що особа керується лише власними інтересами, не враховуючи постулати суспільної моралі та почуття відповідальності за свої вчинки. Порушення є дрібними і незначними – це безчинство, хуліганство, розбій. Варто зазначити, що особа, яка скоює означені порушення робить це усвідомлено. До такої поведінки схильні люди з такими особливостями:

- з нестабільним внутрішнім світом; індивід чинить правопорушення внаслідок чи під впливом обставин або авторитетних для нього осіб, які складаються сприятливим чином для скоєння злочину;
- з достатнім рівнем правосвідомості, проте правопорушення скоєні ним чи іншими приймає за норму;
- скоїти злочин може випадково або «за компанію».

Наступним проаналізуємо вид (девіантної) агресивно-деструктивної поведінки: вандалізм. Оскільки вандалізм є формою варварської поведінки, яка націлена на умисне руйнування культурних, матеріальних цінностей соціуму. С. Коен [6] розробив і виділив такі види вандалізму:

- 1) вандалізм, який здійснюється з метою матеріальної вигоди, тобто мотивом виступає крадіжка речей за які можна отримати гроші;
- 2) тактичний вандалізм, це дії замасковані під вандалізм, ціль яких досягнення поставленої мети;
- 3) ідеологічний – політичного чи соціального спрямування, об'єктами руйнації можуть бути пам'ятники архітектури, монументи, символи, особливо попередньої влади тощо; відчуття нових вражень від процесу руйнування;
- 4) вандалізм через гнів, помсту, образу за щось, особливо коли суб'єкт помсти недосяжний. Це, відповідь на агресію;
- 5) вандалізм, як засіб самоствердження, гра і бажання бути поміченим іншими людьми і завжди знаходитися в центрі уваги, демонстрація свого впливу на суспільство;
- б) вандалізм, через бажання зрозуміти як функціонують ті чи інші речі, найчастіше зустрічається в дитинстві.

Окрім зазначених видів, сучасним видом вандалізму є графіті, як мистецьке хуліганство. Графіті як мистецтво має прадавню історію, і увірвалося у сучасний простір, як шедевральними зображеннями на сірих стінах, так і спосіб передачі інформації (адреси сайтів де можна придбати наркотики та ін.), теми сексизму, расизму, за (проти) владу, за анархію тощо. Такий спосіб донесення інформації через малюнки та інше є анонімним, як правило не є каральними, бо написи на стінах на законодавчому рівні в Україні не прописані.

Наступний вид девіантної поведінки – делінквентна (протиправна, злочинна). Злочинність – є найнебезпечнішим відхиленням від соціальних норм. Злочинність характерна для кожного вікового періоду, але особливо

властива для молоді. Причин для злочинної поведінки безліч, проте індивідуальні особливості особистості відіграють провідну роль (виховання, цінності, моральність та ін.). Як правило, така людина протистоїть соціуму в цілому. Також в її свідомості навколишні люди це всього лише спосіб для досягнення своєї егоцентричної мети.

Адиктивна поведінка – є однією із видів девіантної поведінки, яка за допомогою різного роду психотропних речовин змінює психічний стан особистості, відбувається відхід від реальності, а життя існує в ілюзіях та інших вимірах. Основним мотивом людини, яка проявляє цей вид девіантної поведінки, є активна зміна стану психіки, яка їй не подобається.

Означена адикція – це певна хвороба, яка проявляється різними формами залежності (як фізичної, так і психологічної) від наркотичних засобів. Людина з такою адикцією має непереборне прагнення і потяг до наркотичних засобів, що по закінченню деякого часу призводить до виснаження всього організму і до смерті.

Також виділяють саморуйнівну (аутодеструктивну) поведінку, яка є одним з видів патохарактерологічного і психопатологічного типу. Саморуйнівна (аутодеструктивна) поведінка – це вчинки особистості, які спрямовані на руйнування і деструкцію самої людини. Відмінною рисою цієї поведінки є відхилення від психологічної норми, яке загрожує благополуччю людини. Людина з аутодеструктивною поведінкою не може повноцінно і задовільно жити, оскільки вона спрямовує агресію на себе. Також аутодеструкція може виражатися через суїцид, вживання наркотиків та алкогольних напоїв.

Асоціальна поведінка. Це форма поведінки, яка є формою дезорганізації людини в колективі або в соціумі, для якої характерна невідповідність очікуванням, що склалися в суспільстві, і передусім за все її моральним вимогам. Ті події, які не є небезпечними для соціуму, але водночас пов'язані з порушеннями громадського порядку, фіксуються суспільною увагою і коригуються учасниками взаємовідносин відповідно до ситуації.

Також різновидами девіантної поведінки є: самогубство. Як правило, високий рівень здійснення суїциду характерно в період суспільних криз. Всі зміни в соціумі, особливо якщо вони різкі, можуть сприяти зниженню адаптивних можливостей. Причини суїциду в різній віковій групі відмінні.

Отже, зважаючи на викладене, зауважимо, що девіантна поведінка на сучасному етапі розвитку суспільства не втратила своїх попередніх видів, а модифікувалася і виокремилася у нові прояви і види. Переконані, що мінімізувати девіантну поведінку, особливо підростаючої молоді, можна лише за умов консолідації у цьому напрямі усіх освітньо-виховних відомств, а також вдосконаленням нормативно-правової бази.

Список використаних джерел

1. Амбрумова А. Г., Жезлова Л. Я. *Методические рекомендации по профилактике суицидальных действий в детском и подростковом возрасте.* Москва, 1978. 23 с.
2. Ковалев В. В. *Психология личности.* Москва, 1970. 391 с.
3. Кудрявцев В. Н. *Правовое поведение: норма и патология.* Москва, 1982. 288 с.
4. Личко А. Е. *Психопатии и акцентуации характера у подростков.* СПб., 2009. 256 с.
5. Мертон Р. *Социальная структура и аномия.* URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Sociolog/Article/mert_soc.php.
6. Cohen S. *Destruction of property. Motives and meanings.* London, 1973. P. 31–32.

УДК 159.923.38

Якимчук Борис

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
м. Умань, Україна

ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНІ ЗДІБНОСТІ ТА ЧИННИКИ ЇХ РОЗВИТКУ

Анотація. Проблема професійно-комунікативних здібностей як психологічного феномена у загальній сукупності явищ індивідуального розвитку особистості та креативності як чинника їх розвитку є актуальною і своєчасною. Актуальність проблеми дослідження розвитку професійно-комунікативних здібностей та їх чинника – креативності у студентської молоді, тобто в період адаптації та становлення основ професіоналізму, суттєво зростає у зв'язку з перебудовою системи освіти в сучасній Україні. В останні роки особлива увага приділяється ролі творчих передумов у професійному спілкуванні та активізації професійно-комунікативних здібностей у майбутніх психологів.

Ключові слова: креативність, професійно-комунікативні здібності, обдарованість, творче мислення, розвиток особистості.

Yakymchuk Borys

PhD (Psychological Sciences), Associate Professor, Department of Psychology
Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna
Uman, Ukraine

PROFESSIONAL-COMMUNICATIVE CHARACTERISTICS AND FACTORS OF THEIR DEVELOPMENT

Abstract. The problem of professional communication skills as a psychological phenomenon in the aggregate of phenomena of individual development of personality and creativity as a factor in their development is actual and timely. The urgency of the problem of studying the development of professional communication skills and their factor – creativity in student youth, that is, in the period of adaptation and formation of the basis of professionalism, is significantly increasing in connection with the restructuring of the education system in modern Ukraine. In recent years, particular attention has been paid to the role of creative preconditions in professional communication and the enhancement of professional communication skills for future psychologists.

Key words: creativity, professional communication skills, giftedness, creative thinking, personality development.

В останні роки з'явилося багато робіт, у яких безпосередньо чи у зв'язку із вивченням інших проблем, досліджуються питання професійно-комунікативної активності особистості. У працях вітчизняних та зарубіжних авторів по-різному розуміється роль і місце професійно-комунікативних здібностей у становленні і розвитку особистості. Це поняття наповнюється особливим змістом стосовно